

НАРОДНО НЕИМАРСТВО

(БАЛКОН-КЛУПА И ОГРАДА-КЛУПА У РАШКОМ КРАЈУ)

Карактеристике „српскога стила“ у средњевековном сакралном неимарству су већ јасно издвојене из мешавине византиских, ориентално-старохришћанских и западњачких (приморско-романских). Кад се данас хоће да сагради један храм у „старом српском стилу“ тачно се зна како он мора изгледати, а исто тако тачно и како не сме изгледати. — Са стилем српских профаних грађевина није исти случај. Његове карактеристике још нису издвојене. Он чак није још ни узет озбиљније у проучавање.

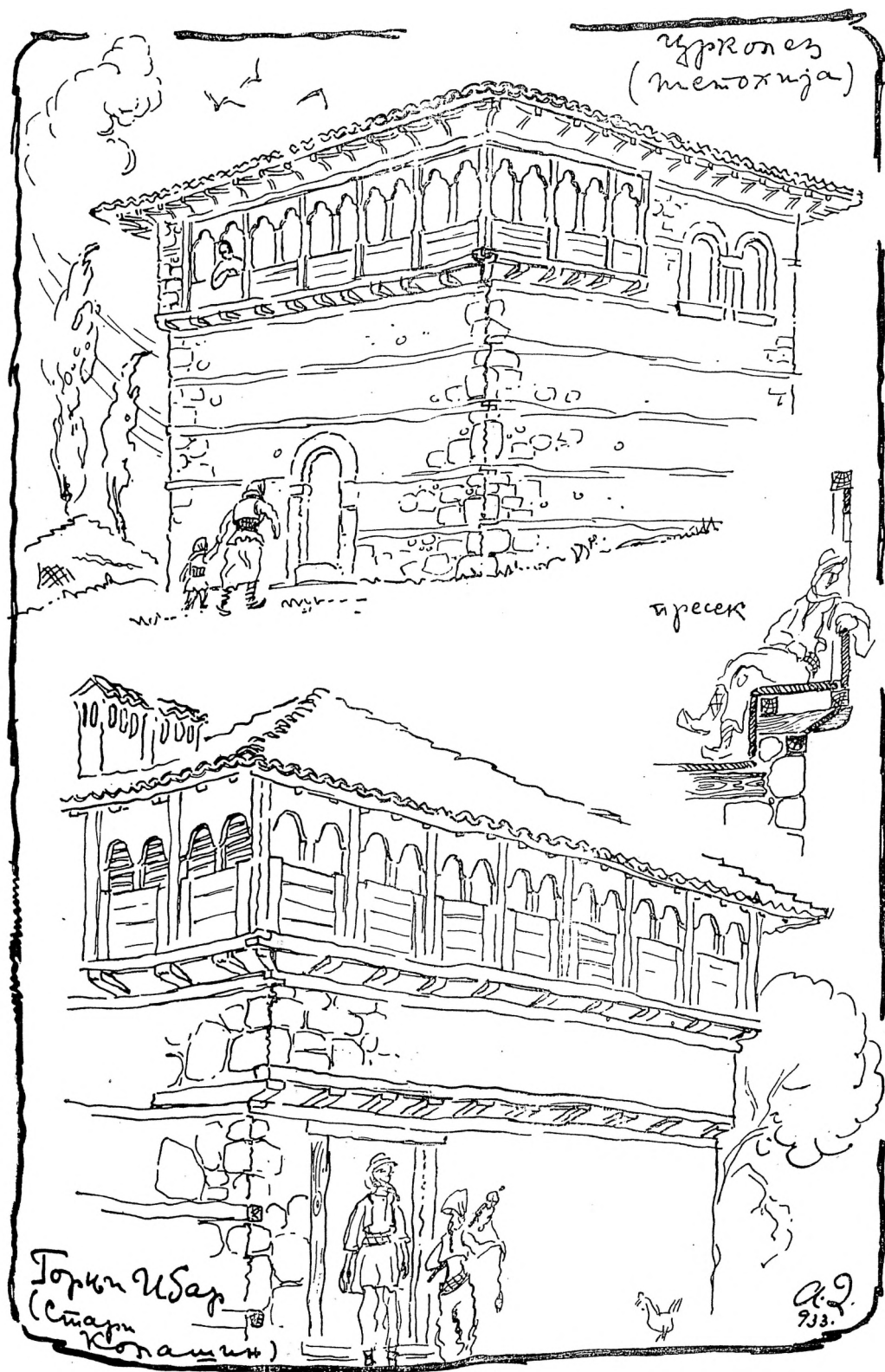
Од наших средњевековних таквих споменика једва да се по који траг до сада одржао. Доцније је много грађено кроз сва времена до данас, и највише по тим доцнијим грађевинама можемо и говорити о српском профаном стилу. Међутим, на први поглед, у целом том шаренилу које нам је пред очима, чини нам се да влада хаос у коме се не можемо лако снаћи. Додуше, тако је то изгледало ваљда и Каницу, Покришкину, Валтровићу и Милутиновићу, када су бацали прве погледе на низ расутих старих наших манастира, по разним крајевима, из разних времена. Данас је пак тамо класификација створена и ориентација већ готово потпуна. — То треба постићи сада и овде у профаној уметности.

Први корак учинио је већ бечки научник професор Стжиговски. Његова је теорија да је најстарија архитектура свих јужних Словена била искључиво дрвена; т.ј. да су, у својој закарпатској прапостојбини, прашумски обраслој у вегетацију, наши претци градили своје домове једино од брвана. Други део хипотезе: да су после, у новоме крају, били приморани да наставе градити у камену оно што су првобитно били научили изводити само у дрвету, и да су тако постали извесни нарочито карактеристични облици — не интересује нас овом приликом. На против, важан је онај покушај да се јасно издвоји дрвена конструкција водоравно положених брвана, ужљебљених у зглоб на угловима зграде: дакле *брвнара* — од скелета усправно и косо повезаних греда, облепљенога у зидове: дакле *бондрука*. У нашим крајевима, први би начин грађења био специфично наш од правремена — а други, чисто западњачки, раширен и по целом средоземном басену, са чијих су га обала донели собом Турци и развејали по Балкану.

Оно што данас налазимо на терену ишло би у прилог овакве поделе: Јужни крајеви наших земаља, долине, приступачнији предели, а нарочито добро насељена места, подлегли су бондруку; — мање приступачне планине (Босна, сливови Пиве, Таре, Лима, Дрине, Рашке, Ибра, Комови, крајеви ка Проклетијама итд.) сачували су брвнару. Први крајеви претстављају области са којих је шума ишчезла — други, земљиште још богато њоме.

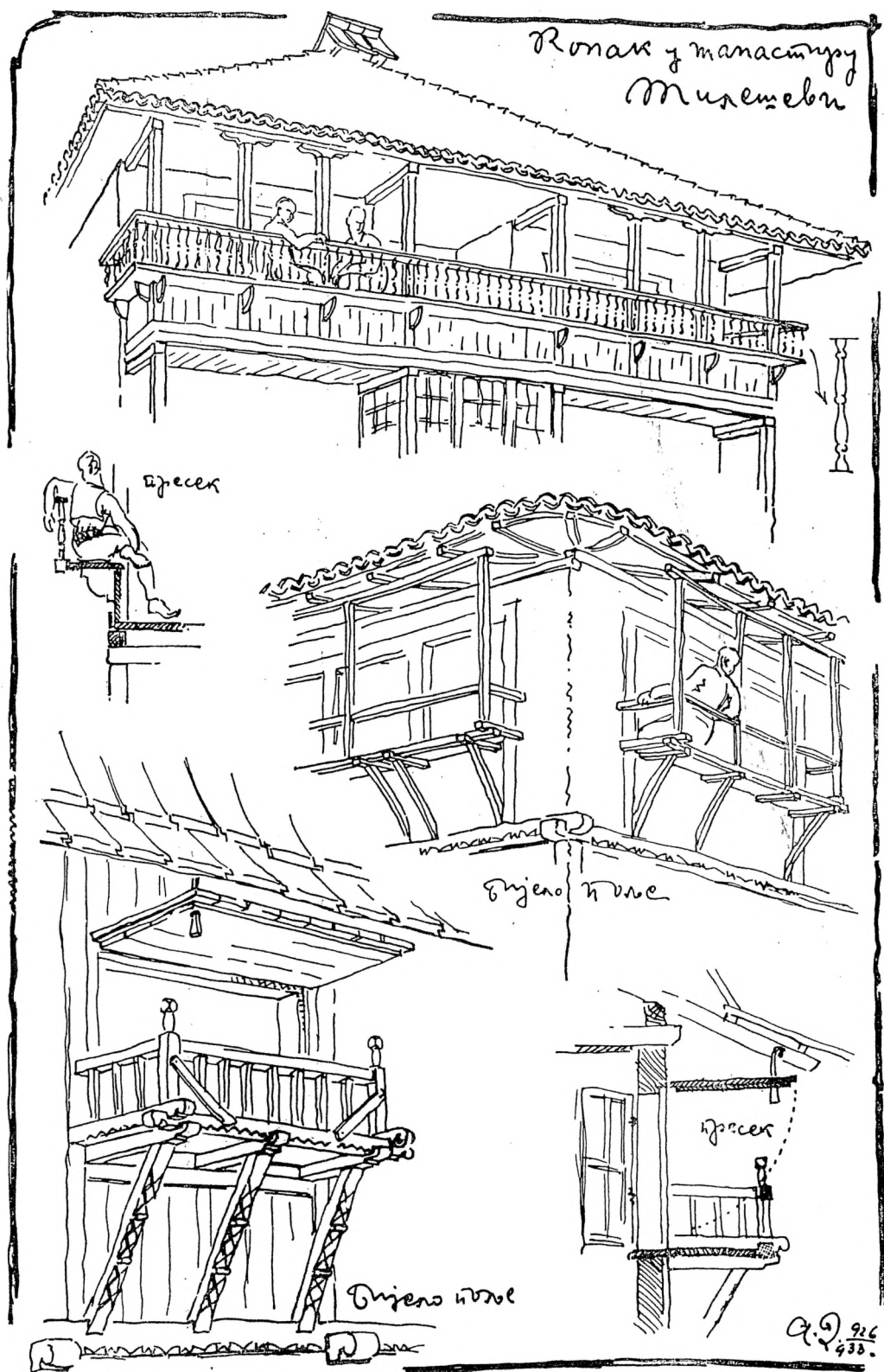
Разуме се да има и компромиса. Има и сасвим дегенерисаних типова, развијених каткад у читаве подгрупе, као што је на пр. шумадиска кућа и њен трем са лажним („рабиц“) аркадама. С друге стране, има још и приморскога каменог зидања; затим, „арнаутских кула“ итд. итд. Све то, као што смо рекли, претставља још увек за нас један, надајмо се само привидан и привремени, хаос. Али можда ће бити довољно само заћи кроз њега, издвојити чисте и карактеристичне елементе и ухватити логику распрострањености и употребе разних облика, и најзад све то објавити и учинити приступачним и онима који не могу лако кроз горе и беспућа — па да се почну назирати обриси једнога чисто нашег профаног стила у неимарству. Или, рецимо, ако не само једнога, онда варијанте (према времену, крајевима и условима) више разних уметничких стилова.

Пре свега би требало почети са студијом о брвнари, као о јединој и неоспорно нашој неимарској творевини (код нас нашој, док је, разуме се, има одговарајуће и у другим срединама, развијеним под сличним условима,

Сл. 1. — Народно неимарство у Метохији и Горњем Ибру.

код Руса на пр. нарочито). То је у толико више потребно јер ње нагло не стаје: Дрвену „шиндру“ или „клис“ њенога крова, замењује већ ћерамида,

Сл. 2. — Народно неимарство у Полимљу.

цреп и гвоздени лим; а брвна њених зидова, блатом облепљени костур и сплет гредица, летава и грана. То ће бити врло обиман посао, јер треба све савесно испитати и све проверити из основа. — Затим би тек требало обратити пажњу на оне пашинске и беговске конаке и старосрбијанске (нарочито охридске) чардаке. Ако нису изворно и стилски наш производ, они су бар природно етнографски ипак постали унеколико наши. И тако даље већ редом, све чега још има, али што већ увелико нестаје пред бетоном и неукусом данашњег грађења у тим крајевима.

*

Неколико примера, додатих као скице овоме чланчићу, нека буду први прилог једном таквом раду. Они претстављају разне облике једног сасвим особитог елемента грађевине, који је произишао из стварне потребе, а не само из каквих естетских разлога. Његово је порекло вероватно левангиско, јер одаје потребу за задовољством ориенталаца да, седећи уживају у лепом изгледу, погледу на башту, или просто на улицу. Како су њине собе често удешене тако да се, свуда околу уза зид, може седети — тако су овде удешене и ограде галерија и покривених трмова на спрату, да, у исто време, служе и као клупе за седење. Нису ту просто, са унутрашње стране ограде, причвршћене клупе, већ је сама та ограда преломљена у седиште и наслон иза овога. Слично су томе удешени и балкони, који су овде сведени на само седиште и његов наслон, изнете напоље на фасаду зграде. Отвор иза њих затвара се по каткад једним капком (последња скица), који се отвара споља на горе и учвршћује под стреју.

Нећемо улазити у детаљније описивање појединих примера — скице довољно речито говоре — и забележићемо само принцип система ове интересантне појаве.

И при студији неимарства наших старих манастира, дуго је требало док није одвојено вредно од безначајнога, право од искваренога, наше од туђега — све то треба учинити и на профаноме народном неимарству, које није ништа мање значајно од сакралнога. Оно има у себи не само елементе питеорескног и декоративног (као што је био тај пример са клупом-балконом), већ је способно, по каткад, и за потпуно монументалне замисли, у пуноме смислу речи. О таквој једној концепцији сведочи и мирноћа импозантне масе и хармоничне основне пластике прве зграде на нашој скици, оживљене само ритмичним низом отвора галерије под широком стрејом крова.

Наше, још недовољно познато профано неимарство требало би посматрати као сасвим дорасло и равноправно по вредности оном сакралном већ добро познатом.

Александар Дероко